

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Teymiyye, *el-Übûdiyye*, Beyrut 1981, s. 68-69; Sübkî, *Tabakât*, V, 176; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, II, 43; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 273; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 2; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, I, 138; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 19; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 107-108; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 317; Mah-lûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 204; Brockelmann, *GAL*, II, 143-144; *Suppl.*, I, 785; II, 145-147; a.mlf., "İbn Atâullah", *İA*, V/2, s. 703; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifin*, II, 121; Cemâleddin eş-Şeyyâl, *A'lâmü'l-İskenderiyye fi'l-'aşri'l-İslâmî*, Kahire 1965, s. 213-222; Ebû'l-Vefâ et-Teftâzânî, *İbn 'Atâ'illâh el-İskenderî*, Kahire 1389/1969; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 221-222; V, 20; P. Nwyia, *İbn 'Atâ' Allâh et la naissance de la confrérie Sâdîlite*, Beyrouth 1990; Ernst Ban-nerth, "Dhikr et Khalwa d'après İbn 'Atâ' Al-lah", *MIDEO*, XII (1974), s. 64-90; Mustafa Ka-ra, "Şazeliye Tarikatı ve Üç Büyük Şeyhi", *Haraket*, sy. 24 (186), İstanbul 1981, s. 23-35; Eric Geoffroy, "Entre hagiographie et hagiologie: Les Latâ'if al-minan d'İbn 'Atâ' Allâh (m. 709/1309)", *Alsl.*, sy. 32 (1998), s. 49-66; G. Makdisi, "İbn 'Atâ' Allâh", *EF* (İng.), III, 722-723; Mî-nâ Hâfîzî, "İbn 'Atâ'illâh", *DMBİ*, IV, 307-312.

MUSTAFA KARA

İBN ATIYYE ed-DİMAŞKÎ

(ابن عطية الدمشقي)

Ebû Muhammed Abdullah
b. Atıyye b. Abdillâh ed-Dimaşkî
(ö. 383/993)

Tefsir ve kıraat âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunma-maktadır. Dimaşk'ta Câbiye Kapısı deni-len yerdeki Atıyye Mescidi'nde imamlık yaptığı, Endülüs müfessirlerinden olan di-ğer İbn Atıyye'den (ö. 541/1147) ayırt edi-lbilmesi için kendisine İbn Atıyye el-Ka-dîm denildiği bilinmektedir. Arz ve semâ yoluyla Hasan b. Habîb, Muhammed b. Nadr b. Ahrem ve Ca'fer b. Hamdân en-Nisâbü'rî'den kıraat tahsil etmiş; İbn Cev-sâ, Ali b. Abdullah el-Hımsî ve Ebû Ali el-Hadâirî'den hadis rivayet etmiştir. Ali b. Dâvûd ed-Dârânî, Abdullah b. Sevvâr el-Anesî ve Turfe el-Harestânî gibi şahsiyet-ler, kıraat ilminde kendisinden faydalanan ve rivayette bulunanlar arasında yer al-maktadır. Hadiste sika olarak değeri-len İbn Atıyye'nin âyetlerin tefsirinde istişhâd için ezberinde binlerce beyit bu-lunduğu rivayet edilmiştir. İbn Atıyye Şev-val 383'te (Kasım-Aralık 993) Dimaşk'ta vefat etti.

Kaynaklar İbn Atıyye'nin bir tefsiri oldu-ğunu, Brockelmann, bu eserin Süleyma-niye (Âşir Efendi, nr. 35) ve Ahmediyye (Halep) kütüphanelerinde birer nüshası-nın bulunduğunu zikrediyorsa da Süley-

maniye Kütüphanesi'nin eski katalogun-da kaydedilen tefsirin halen mevcut ol-madığı görülmekte, Sezgin de Ahmediyye nüshasını bulamadığını belirtmekte-dir. Zemaşşerî'nin *el-Keşşâf*'ında, Kurtu-bî'nin *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*'ında ve Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *el-Baḥ-rü'l-muḥîṭ*'inde İbn Atıyye'nin bu eserinden iktibas edilmiş bölümler bulundu-ğu ileri sürülmüştür (Sezgin, I, 105). Ancak bu iktibasların yapıldığı tefsirin İbn Atıyye el-Endelüsî'ye ait *el-Muḥarrerü'l-ve-cîz* mi, yoksa İbn Atıyye ed-Dimaşkî'nin burada sözü edilen eseri mi olduğu husu-su ayrı bir inceleme konusudur.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Ma'rifetü'l-kur'ân* (Altıkulaç), II, 664-665; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 381-400*, s. 64; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 433; Taşköp-rizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 106; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 335; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 104-105; Nüveyhiz, *Mu'cemû'l-müfessirîn*, I, 176-177.

BEDRETTİN ÇETİNER

İBN ATIYYE el-ENDELÜSÎ

(ابن عطية الأندلسي)

Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib
b. Abdîrahmân b. Gâlib
el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî
(ö. 541/1147)

Müfessir ve kadî.

481'de (1088) Gırnata'da (Granada) doğ-du. Soyu, Endülüs'ün fethi için bu ülkeye gelen Arap ordusu sancaktarı Atıyye b. Hâlid b. Haffâf el-Muhâribî'ye dayanır. Atıyye'nin dedelerinin Rebîa veya daha kuvvetli bir ihtimalle Mudar kabilesine mensup olduğu kaydedilmektedir; nite-kim İbn Atıyye de dedelerinin Mudarî ol-duğunu söyler (*Fihrisü İbn 'Atıyye*, s. 60). Kendisine kadar bu aileden pek çok âlim ve idareci yetişmiştir; babası Gâlib b. Ab-durrahman Endülüs'te dönemin önde gelen muhaddis ve fakihlerindendir (Feth b. Hâkân el-Kaysî, III, 636-640).

İbn Atıyye'nin yaşadığı dönemde Kur-tuba (Cordoba), Mürsiye (Murcia) ve İşbili-ye (Sevilla) gibi Gırnata da medreselerin çokça bulunduğu bir şehirdi. Burada bir medresesi bulunan babasından ve diğer âlimlerden öğrenim görmeye başlayan İbn Atıyye, daha on iki-on üç yaşlarında iken birçok hocadan çeşitli ilimlere dair icâzet-ler aldı. Kurtuba, İşbiliye, Mürsiye, Belen-siye (Valencia) ve Ceyyân (Jean) gibi şehir-lere giderek buralardaki hocalardan ders gördü ve çeşitli kitaplara ait icâzetler al-dı; gidemediği yerlerdeki birçok âlimden

de kitâbet yoluyla icâzetler elde etti. Onun Endülüs dışına çıkmadığı konusunda itti-fak olmasına rağmen Ömer Rızâ Kehhâ-le'nin doğuya seyahat ettiğini söylemesi (*Mu'cemû'l-mü'ellifin*, V, 93) babasıyla onu karıştırmaktan kaynaklanmış olmalıdır; nitekim babasının tahsil için Kuzey Afrika, Mısır, Şam ve Hicaz'a seyahatte bulundu-ğu bilinmektedir (*Fihrisü İbn 'Atıyye*, s. 60-63; Abdülvehhâb Abdülvehhâb Fâйд, s. 53-54).

İbn Atıyye tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, kelâm, dil ve tarih alanlarındaki öğrenim hayatı hakkında bilgi verdiği *el-Fihrist* adlı eserinde otuz hocasından söz eder. Bunlar arasında babası Gâlib, Ebû Ali el-Gassânî, Ebû Ali es-Sadeffî, Ebû'l-Hasan İbnü'l-Bâziş, Ebû Muhammed Abdurrah-man b. Muhammed b. Attâb el-Kurtubî, Ebû Bahr Süfyan b. Âsî el-Esedî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Ali et-Tağlibî kendilerinden en fazla istifade ettiği ho-calarıdır. İbn Atıyye aynı yerde babasın-dan okuduğu eserlerin adını da kayde-der (*Fihrisü İbn 'Atıyye*, s. 63-77). Daha sonra ders vermeye başlayan İbn Atıyye'den çok sayıda talebe faydalanmıştır. İbn Hayr el-İşbîlî, İbn Medâ, Ebû Bekir İbn Tu-feyl (*Hay b. Yakzân*'ın müellifi), İbn Kur-kûl, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Mu-hammed el-Ensârî el-Endelüsî, Ebû Be-kir İbn Ebû Cemre bunlardan bazılarıdır (talebeleri için bk. *Fihrisü İbn 'Atıyye*, neşredenlerin girişi, s. 15-19; Abdülvehhâb Abdülvehhâb Fâйд, s. 88-91).

İbn Atıyye Murâbitlar döneminde ya-şamıştır. Murâbitlar'ın başlangıçta Benî Atıyye ailesine iyi gözle bakmadığı, hatta İbn Atıyye'nin babasını bir süre sürgüne gönderdikleri rivayet edilir. Ancak daha sonra ailenin Murâbitlar'la ilişkileri dü-zelmiş, İbn Atıyye de hristiyanlarla yapı-lan birçok savaşa, bu arada 503 (1109) yılında Talabîre (Talavera) Savaşı'na katıl-mış, 511'de (1117) Sarakusta'nın (Zara-goza) savunmasında bulunmuştur. İbn Atıyye Murâbit melikleriyle görüşmeler yapıyor, savaşların durumu ve düşman-lara karşı takip edilmesi gereken strate-jilerle ilgili raporlar veriyor, hristiyanlar tarafından istilâ edilen yerleri almaları konusunda teşvik ve uyarılarda bulun-u-yordu. Uzun süre savaş ortamında bulun-masının tefsir çalışmasını etkilediği, ci-had âyetlerini tefsir ederken görüşlerini daha gerçekçi bir zemine oturttuğu gö-rülmektedir (a.g.e., s. 71-72).

529 yılı Muharreminde (Kasım 1134) Meriye (Almeria) kadılığına tayin edilen İbn Atıyye burada on iki yılı aşkın bir süre gö-